

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

บทบาทของพระภิกษุที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมของ กศพัสถ์นี้ไม่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว ดังปรากฏหลักฐานในรูปของคำสั่งสอนที่เป็นพุทธ พจน์ หรือเป็นข้อธรรมวินัยในพระไตรปิฎก ตลอดจนเรื่องที่เป็นคำสอนและชาดก รวม ทั้งจารึกและบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ อีกเป็นจำนวนมาก สำหรับในประเทศไทย วัคณั เป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นแหล่งกลางในการสมาคมหรือการค้า เป็นชีวิตทางสังคม ซึ่งได้ให้บริการการสงเคราะห์ต่าง ๆ ตามความจำเป็นและความต้องการของประชาชน จนอาจกล่าวได้ว่าชีวิตจิตใจและความเป็นอยู่ของคนไทยสัมพันธ์อยู่กับวัคณัอย่างแนบแน่น สำหรับพระภิกษุนั้นก็เป็นผู้ที่ได้รับการเคารพยกย่องที่สุดในสังคม ในฐานะเป็นผู้ที่ ประพฤติธรรมโดยเคร่งครัด เป็นตัวอย่างที่ดีในด้านศีลธรรมและจริยธรรมทั่วไป และ พระภิกษุก็ได้มีบทบาทเกี่ยวข้องในการเป็นผู้นำชุมชนทั้งในกิจการทางโลกและทางธรรม เช่น เป็นผู้ให้คำแนะนำช่วยเหลือในการแก้ปัญหาชีวิตประจำวันของประชาชน เป็นครู สอนหนังสือมาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นที่ปรึกษาที่พึ่งทางใจ เป็นผู้ไกล่เกลี่ยคดีความ และประกอบพิธีทางศาสนาให้กับชาวบ้านเสมอมา ซึ่งนับว่าพระภิกษุได้มีส่วนช่วยเหลือ และแก้ปัญหาให้แก่สังคมเป็นอันมาก ต่อมา เมื่อฐานะและบทบาทอันสำคัญดังกล่าวของ วัคและพระภิกษุ ต้องได้รับความกระทบกระเทือนจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน สังคม อันเป็นผลเนื่องจากการที่สังคมได้รับเอาความเจริญแบบตะวันตกซึ่งแตกต่างจาก ชนบทธรรมนิยมดั้งเดิมของไทย เพื่อปรับปรุงความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติ ด้วยเหตุนี้ พระภิกษุจึงจำเป็นต้องเคลื่อนไหวเพื่อฟื้นฟูฐานะและปรับปรุงบทบาทของตน ให้เข้ากับยุคสมัย และให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมที่กำลังอยู่ในยุคแห่งการพัฒนา ในขณะที่เดียวกัน ทางฝ่ายบ้านเมืองก็ได้พิจารณาเห็นคุณค่าและความสำคัญของพระภิกษุ ซึ่งสามารถช่วยเหลือสนับสนุนกิจกรรมการค้าเป็นงานของรัฐ ในการพัฒนาชุมชนได้เป็น อย่างดี โดยเฉพาะในชุมชนชนบทที่วัคยังคงเป็นหน่วยงานสวัสดิการใหญ่ที่สุดในท้องถิ่น และพระภิกษุที่ยังคงมีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชนอยู่อย่างแนบแน่น เมื่อเหตุผลและ ความจำเป็นของทั้งฝ่ายพระภิกษุและรัฐบาลมาประสานกันพอดี ซึ่งช่วยส่งเสริมให้เห็น

ความเหมาะสมที่พระภิกษุจะได้เข้าร่วมงานพัฒนาชุมชนไปพร้อม ๆ กับรัฐ จึงทำให้เกิดโครงการ เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนที่พระภิกษุเป็นผู้ดำเนินการขึ้นมา และได้มีการปฏิบัติงานในคานานี้อย่างจริงจังแพร่หลายออกไป

วิธีการดำเนินงาน ปัญหาและข้อเสนอแนะต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการและกิจกรรมในการศึกษาเรื่องนี้ ได้แสดงไว้อย่างละเอียดในเนื้อหาของวิทยานิพนธ์แล้ว

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

โดยคำนึงถึงความสำคัญของเรื่องดังกล่าวมาแล้ว การวิจัยครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

๑. เพื่อทราบถึงความเป็นมาของบทบาทพระภิกษุที่มีต่อสังคมไทย
๒. เพื่อทราบถึงบทบาทของพระภิกษุในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนชนบท ว่ามีมากน้อยเพียงใด และควรวิธีการอย่างไรบ้าง
๓. เพื่อศึกษาผลการดำเนินงานพัฒนาของพระภิกษุ ทั้งในส่วนที่ประสบความสำเร็จ และส่วนที่เป็นปัญหา เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไข
๔. เพื่อสำรวจทัศนคติและความเข้าใจของบุคคลทั่วไป ที่มีต่อกิจกรรมในทางโลกที่ดำเนินการโดยพระภิกษุ
๕. เพื่อทราบผลของการพัฒนาชุมชนชนบทไทยได้รับประโยชน์มากน้อยเพียงใด

ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาจะได้กล่าวถึงหน้าที่และบทบาทของพระภิกษุที่มีต่อสังคม โดยเริ่มตั้งแต่ครั้งพุทธกาลเรื่อยมาจนถึงยุคสังคมไทยในอดีต เพื่อให้เห็นลักษณะและวิธีการดำเนินงาน เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนที่พระภิกษุได้กระทำกันมาในแบบดั้งเดิม และจะได้เน้นถึงบทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชุมชนของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๒๐ อันเป็นช่วงเวลาแห่งความเคลื่อนไหวในรูปแบบการพัฒนาชุมชนแบบสมัยใหม่ของพระภิกษุ โดยระยะเวลา ๒ ทศวรรษดังกล่าว เป็นช่วงเวลาพอเหมาะที่จะศึกษาให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของ

การที่พระภิกษุได้เข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชนในแบบใหม่ ตลอดจนแนวโน้มของการดำเนินงานที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ยาวนานพอสมควร ซึ่งพอจะนำมาสรุปและประเมินผลงานได้

อนึ่ง วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ได้แบ่งโครงการออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ โครงการพัฒนาชุมชนโดยความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์กับรัฐบาล และงานพัฒนาชุมชนที่พระภิกษุดำเนินการเองอย่างเสรี โดยคัดเลือกเฉพาะโครงการที่สำคัญบางโครงการมาทำการศึกษา

นอกจากนี้ ในการศึกษาจะได้จำกัดขอบเขตเฉพาะการพัฒนาชุมชนในชนบทของไทยเท่านั้น ไม่รวมถึงการพัฒนาในเขตชุมชนเมือง เพราะชุมชนทั้งสองแห่งมีรูปแบบ ปัญหา และวิธีดำเนินงานแตกต่างกัน

วิธีการค้นคว้าและการดำเนินการศึกษา

เป็นลักษณะการวิจัยเชิงพรรณนาและวิเคราะห์ โดยค้นคว้าเรียบเรียงจากข้อมูล ๒ ประเภท คือ ข้อมูลจากเอกสาร อันได้แก่ หนังสือ งานค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการท่านอื่น ๆ และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ รวมทั้งข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษารั้งนี้

ข้อมูลที่เป็นเอกสาร แบ่งออกเป็นเอกสารขั้นต้น และเอกสารชั้นรอง เอกสารขั้นต้น อาทิเช่น ประกาศ พระราชบัญญัติ คำปราศรัย และข้อธรรมวินัยต่าง ๆ ที่อยู่ในพระไตรปิฎก ส่วนเอกสารชั้นรอง ได้แก่หนังสือ และงานค้นคว้าวิจัยต่าง ๆ ของนักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศ

ทั้งนี้ โดยมีแหล่งข้อมูลที่สำคัญ คือ หอสมุดมหามกุฏราชวิทยาลัย หอสมุดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดกลางจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย หน่วยงานราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ กองสังเคราะห์ชาวเขา กระจายสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย ตลอดจนบุคคลหลายท่านที่อนุเคราะห์ในการจัดหาและให้ยืมเอกสารต่าง ๆ

ข้อจำกัดของการศึกษา

ในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ เนื่องจากผู้เขียนมีจุดมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นถึงลักษณะโดยทั่วไปของบทบาทพระภิกษุในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ในช่วงระยะ ๒ ทศวรรษแรกของการที่พระภิกษุได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับงานนี้ในยุคปัจจุบัน การศึกษาค้นคว้าจึงเป็นการศึกษาในขอบเขตที่กว้าง มีคំมุ่งเน้นลงไปให้ชุมชนแห่งใดแห่งหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นการศึกษาถึงความเป็นไปได้ของโครงการต่าง ๆ ในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนของพระภิกษุ ทั้งจากสถาบันในส่วนกลางและการกระทำโดยเสรีของพระภิกษุเอง การศึกษานี้จึงมีขอบข่ายที่กว้างขวาง ยากแก่การที่จะประเมินผลของการปฏิบัติ และสภาพความเป็นไปอย่างแท้จริง ซึ่งต้องอาศัยการปฏิบัติงานทางภาคสนามอย่างกว้างขวางและกินเวลายาวนาน ในการศึกษาจึงจำกัดอยู่แต่เพียงข้อมูลจากเอกสารเป็นหลักฐานสำคัญ โดยศึกษาจากรายงานการปฏิบัติศาสนกิจของพระภิกษุที่ออกไปดำเนินงานตามโครงการต่าง ๆ ในภูมิภาคเป็นเอกสารหลัก ประกอบกับการศึกษาเพิ่มจากงานวิจัยต่าง ๆ และวิทยานิพนธ์อื่น ๆ ที่นักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ได้ไปศึกษาและประเมินผลจากการสำรวจในท้องถิ่นต่าง ๆ เหล่านั้นด้วยตนเอง เพื่อช่วยให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้ เป็นการศึกษาที่มีเหตุผลและตรงตามสภาพข้อเท็จจริงเท่าที่หลักฐานปรากฏอยู่มากที่สุด

อนึ่ง ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนมุ่งที่จะกล่าวถึงบทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชุมชนในค่านิยมที่สำคัญ เพราะแลเห็นได้จากหลักฐานทางเอกสารที่นำมาเสนอ เช่น การนำพัฒนาท้องถิ่น การสร้างถนน ชุมชนน้ำ ฯลฯ เนื่องจากเป็นหัวข้อที่เป็นที่สนใจและถกเถียงกันอยู่ในสังคมว่า เป็นบทบาทที่เหมาะสมหรือไม่สำหรับพระภิกษุ เพราะเป็นการเกี่ยวข้องกับเรื่องทางโลกโดยตรง ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าน่าที่จะได้นำมาศึกษาค้นคว้าให้รู้ถึงสาเหตุและผลของการดำเนินงานดังกล่าว สำหรับการพัฒนาทางค่านิยมจิตใจ เช่น บทบาทของพระภิกษุซึ่งอบรมวิปัสสนาตามวัดป่าและสำนักสงฆ์ต่าง ๆ นั้น ไม่สามารถศึกษาครอบคลุมไปถึงได้ เพราะเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน ยากแก่การประเมินผลหรือสรุปความเห็นที่แน่นอน โดยอาศัยหลักฐานเอกสารแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ในส่วนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและวิธีการปฏิบัติของพระภิกษุ ก็เป็นเรื่องยากและลึกซึ้งเกินกว่าที่จะทำความเข้าใจให้ถูกต้องชัดเจนได้ เพราะแม้

หลักสูตรวินัยบางข้อก็ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ในวงการคณะสงฆ์เอง ในการศึกษาจึงมีข้อจำกัดในด้านการประเมินผล ซึ่งอาจมีความบกพร่องและทำให้ผลการศึกษาดูออกมาได้ไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

๑. สามารถเข้าใจบทบาทของพระภิกษุในหน้าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคมได้อย่างถูกต้อง
๒. สามารถเข้าใจถึงปัจจัยแห่งความสำเร็จและปัญหาในการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาชุมชน ตลอดจนหลักการและวิธีดำเนินงาน
๓. ได้ทราบถึงทัศนะและแนวความคิดของพระภิกษุ ในฐานะที่ร่วมอยู่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม
๔. ได้ทราบถึงสภาพความเป็นจริงและบทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน

คำจำกัดความที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

บทบาท หมายถึง สิ่งที่พระภิกษุกระทำตามฐานะของพระซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

พระภิกษุ หมายถึง ชายที่บวชในพระพุทธศาสนา ซึ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย จะรวมความถึงผู้ที่บวชในนิกายทั้งสอง คือ มหานิกายและธรรมยุติกนิกายไว้ด้วยกัน

สงฆ์ หมายถึง พระภิกษุหลายรูปเข้าประชุมกันเป็นหมู่ ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป เพื่อร่วมกันทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง

คณะสงฆ์ หมายถึง หมู่พระภิกษุที่ร่วมทำกิจกรรมด้วยกัน

สถาบันสงฆ์ หมายถึงพระภิกษุทั้งหมดในฐานะที่ร่วมกัน เป็นกลุ่มหรือสถาบันหนึ่งของ
สังฆม

สังฆม หมายถึงสายใยแห่งความสัมพันธ์ที่บุคคลในสังฆมได้มีวิถีชีวิตที่มีแบบแผน
ร่วมกันภายในระบบสายใยอันนี้ แต่ละบุคคลก็ทำหน้าที่และบทบาทของตนไปตามเหตุการณ์ที่ไม่
ขัดต่อสังฆม และปฏิบัติไปตามสิ่งที่สังฆมส่วนใหญ่คิดว่าควรจะทำในสิ่งนั้น ๆ

ชุมชน หมายถึงกลุ่มคนที่รวมกันอยู่ในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง โดยมีความรู้สึก
ผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีสภาพความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน จะโดยอาศัยหลักผูกพันในทาง
เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ หรือศาสนาเดียวกันก็ตาม

พัฒนา หมายถึง ความเจริญก้าวหน้าที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น

พัฒนาชุมชน หมายถึง การสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ชุมชน ทั้งในด้าน
เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองและการปกครอง โดยยึดหลักความร่วมมือกันระหว่าง
รัฐและประชาชนสนับสนุนให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่ม วางแผน และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง
โดยใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ๆ ให้เป็นประโยชน์แก่ชุมชนให้มากที่สุด

พัฒนาท้องถิ่น หมายถึงการพัฒนาชุมชน

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย